

La prosa e lo stile

1. a) Aesop. 15a H.-H. ἀλώπηξ λιμώττουσα ὡς ἐθεάσατο ἀπὸ τινος ἀναδενδράδος βότρουα κρεμαμένους, ἠβουλῆθη αὐτῶν περιγενέσθαι καὶ οὐκ ἠδύνατο. ἀπαλλαττομένη δὲ πρὸς ἑαυτὴν εἶπεν· ὄμφρακός εἰσιν. οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων ἔνιοι τῶν πραγμάτων ἐφικέσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀσθένειαν τοὺς καιροὺς αἰτιῶνται
b) Archil. fr. 174 W.² αἰνός τις ἀνθρώπων ὄδε, / ὡς ἄρ' ἀλώπηξ καίετος ξυνεωνίην / ἔμειξαν

2. a) Strab. I 2,6 ὡς δ' εἰπεῖν, ὁ περὶ λόγος, ὃ γε κατεσκευασμένος, μίμημα τοῦ ποιητικοῦ ἐστίν. πρῶτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν· εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τᾶλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμου καὶ Φερεκύδη καὶ Ἐκαταῖον || Agist. *Rhet.* 1404a 25s. διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, οἶον ἡ Γοργίου

b) Cic. *De or.* II 53 *hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum gestarumque rerum reliquerunt; itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hellenicus, Acusilas fuit aliique permulti, talis noster Cato et Pictor et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio – modo enim huc ista sunt importata – et, dum intellegatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem* || Dion. Hal. *Thuc.* 23,30-32 καὶ γὰρ καθαρὰ καὶ σαφῆς καὶ σύντομος ἐστὶν ἀποχρώντως, σφύζουσα τὸν ἴδιον ἐκάστη τῆς διαλέκτου χαρακτῆρα || Herodot. *Id.* II 12 Ἐκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος, παρ' οὗ δὴ μάλιστα ὠφέληται ὁ Ἡρόδοτος, καθαρὸς μὲν ἐστὶ καὶ σαφής, ἐν δὲ τισὶ καὶ ἠδὺς οὐ μετρίως· τῇ διαλέκτῳ δὲ ἀκράτῳ Ἰάδι καὶ οὐ μεμυγμένη χρησάμενος οὐδὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ποιήσῃ, ἤττόν ἐστιν ἕνεκά γε τῆς λέξεως ποιητικός ||

c) βέρεθρον, οὖρα, οὖνομα, κινέεται, νόος | Hecat. *FGrHist* I F 6 κάπρος ἦν ἐν τῷ ὄρει καὶ Ψωφιδίου κακὰ πόλλ' ἔοργεν ~ II. V 175 etc. κακὰ πολλὰ ἔοργε | καί, δέ, ἔπειτα, μετὰ τοῦτο

d) Hecat. *FGrHist* I F 1a τάδε γράφω, ὡς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι· οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται, εἰσὶν

3. a) [Long.] *Subl.* 13,3 μόνος Ἡρόδοτος ὁμηρικώτατος ἐγένετο; Στησίχορος ἔτι πρότερον ὃ τε Ἀρχίλοχος, πάντων δὲ τούτων μάλιστα ὁ Πλάτων

b) πολίτης/πολιτήτης, ὄνομα/οὔνομα, ἀεὶ/αἰεὶ, ποιοίη/ποιοῖ, φιλεῖτε/φιλέετε || Herodot. VII 218 οἴχοντο φεύγοντες ἐπὶ τοῦ ὄρους τὸν κόρυμβον ~ Aesch. *Pers.* 659 ἔλθ' ἐπ' ἄκρον κόρυμβον ὄχθου

c) Herodot. I *pr.* Ἡροδότου Θουρίου ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλήσι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι

d) Heraclit. B 28 D.-K. καὶ μέντοι καὶ Δίκη καταλήφεται ψευδῶν τέκτονας καὶ μάρτυρας || Democ. B 294 D.-K. ἰσχὺς καὶ εὐμορφίη νεότητος ἀγαθὰ, γήρας δὲ σωφροσύνη ἄνθος

e) Aelian. *VH* IV 20 λέγουσι δὲ Δωριεῖα ὄντα τὸν Ἰπποκράτην ἄλλ' οὖν τὴν τοῦ Δημοκρίτου χάριν τῇ Ἰάδι φωνῇ συγγράφαι τὰ συγγράμματα || Hippocr. *Aer.* 5s. ὁκόσαι μὲν πρὸς τὰς ἀνατολάς τοῦ ἡλίου κέονται, ταύτας εἰκὸς εἶναι ὑγιεινότερας τῶν πρὸς τὰς ἄρκτους ἐστραμμένων, καὶ τῶν πρὸς τὰ θερμὰ, ἦν καὶ στάδιον τὸ μεταξύ ἦ. πρότερον μὲν γὰρ μετρίωτερον ἔχει τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ... εἰοικὲ τε μάλιστα ἢ οὕτω κειμένη πόλις ἦρι κατὰ τὴν μετρίότητα τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ ... ἀνάγκη ταύτας τὰς πόλιας θέσιν κέεσθαι νοσερωτάτην

4. a) Plat. *Parm.* 127c οἱ δὴ καὶ ἀφικέσθαι τὸν τε Σωκράτη καὶ ἄλλους τινὰς μετ' αὐτοῦ <οὗ> πολλούς, ἐπιθυμοῦντας ἀκοῦσαι τῶν τοῦ Ζήνωνος γραμμάτων

b) Heraclit. B 1 D.-K. τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ ἀζύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν εἰκόασι, πειρώμενοι καὶ ἐπέον καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίων ἐγὼ διηγέμεναι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει. τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν, ὅκωσπερ ὁκόσα εὐδοντες ἐπιλανθάνονται

5. a) Gorg. *Enc. Hel.* 10s. γοητείας δὲ καὶ μαγείας δισσαὶ τέχνη εὐρηται, αἱ εἰσι ψυχῆς ἀμαρτήματα καὶ δόξης ἀπατήματα. ὅσοι δὲ ὅσους περὶ ὅσων καὶ ἔπεισαν καὶ πείθουσι δὲ ψευδῆ λόγον πλάσαντες. εἰ μὲν γὰρ πάντες περὶ πάντων εἶχον τῶν τε παροικιόμενων μνήμην τῶν τε παρόντων ἔννοιαν τῶν τε μελλόντων πρόνοιαν, οὐκ ἂν ὁμοίως ὁμοῖος ἦν ὁ λόγος || Dion. Hal. *Dem.* 3 τρίτη λέξις ἦν ἡ μεικτὴ τε καὶ σύνθετος ἐκ τούτων τῶν δυεῖν [αὐστηρά et λιτή]· ἦν ὁ μὲν πρῶτος ἀρμοσάμενος καὶ καταστήσας εἰς τὸν νῦν ὑπάρχοντα κόσμον, εἶτε Θ. ὁ Καλχηδόνιος ἦν, ὡς οἶεται Θεόφραστος [π. λέξ. fr. 4 Schmidt], εἶτε ἄλλος τις, οὐκ ἔχω λέγειν

b) [Xen.] *Resp. Ath.* 1,1 περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἶλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας οὐκ ἐπαινοῦ διὰ τὸδε, ὅτι ταῦθ' ἐλόμενοι εἶλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πρᾶττειν ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινοῦ. ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἔδοξεν οὕτως αὐτοῖς, ὡς εὖ διασφύζονται τὴν πολιτείαν καὶ τᾶλλα διαπράττονται ἃ δοκοῦσιν ἀμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι, τοῦτ' ἀποδείξω || Thuc. I 22,4 ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφές σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὐθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει. κτήμᾳ τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκριται || θάλασσα, θαρσέω | παιωνίζω | ὅπως ἄν/ίνα, ὡς | ἐάν/ἦν | ἐσσαμένων | λοχαγός, Κλεαρίδα | Πύθεω

c) Lys. 1,11-13 μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον τὸ παιδίον ἐβόα καὶ ἐδυσκόλαιεν ὑπὸ τῆς θεραπαίνης ἐπίτηδες λυπούμενον, ἵνα ταῦτα ποιῇ· ὁ γὰρ ἄνθρωπος ἔνδον ἦν· ὕστερον γὰρ ἅπαντα ἐπυθόμην. καὶ ἐγὼ τὴν γυναικα ἀπιέναι ἐκέλευον καὶ δοῦναι τῷ παιδίῳ τὸν τιτθόν, ἵνα παύσῃται κλαῖον. ἡ δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἠθέλεν, ὡς ἂν ἀσμένη με ἐωρακῆα ἦγοντα διὰ χρόνον· ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ ὠργιζόμην καὶ ἐκέλευον αὐτίκα ἀπιέναι, “ἵνα σύ γε” ἔφη “πειράς ἐνταῦθα τὴν παιδίσκην· καὶ πρότερον δὲ μεθύων εἶλκας αὐτήν”. καὶ γὰρ μὲν ἐγὼ, ἐκείνη δὲ ἀναστᾶσα καὶ ἀπιούσα προστίθησι τὴν θύραν, προσποιουμένη παίζειν, καὶ τὴν κλεῖν ἐφέλκεται || Antiphon *Tetr.* I 1,3 οἶδαμεν ~ *Caed. Her.* 73,1 εὖ δὲ ἴστε || Hyperid. fr. 275 J. (*Suda* φ 724 A.) φρονηματισθῆναι·

οὕτως Ὑπ. ἀντὶ τοῦ φρονήματος καὶ οἰήσεως πληρωθῆναι || Dem. Cor. 172s. ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ἐκεῖνος ὁ καιρὸς καὶ ἡ ἡμέρα 'κείνη οὐ μόνον εὖνον καὶ πλούσιον ἄνδρ' ἐκάλει, ἀλλὰ καὶ παρηκολουθηκότα τοῖς πράγμασιν ἐξ ἀρχῆς, καὶ συλλελογισμένον ὀρθῶς τίνος εἶνεκα ταῦτ' ἔπραττεν ὁ Φίλιππος καὶ τί βουλόμενος· ὁ γὰρ μὴ ταῦτ' εἰδὼς μὴδ' ἐξητακῶς πόρρωθεν, οὐτ' εἰ εὖνους ἦν οὐτ' εἰ πλούσιος, οὐδὲν μᾶλλον ἡμελλ' ὁ τι χρὴ ποιεῖν εἴσεσθαι οὐδ' ὑμῖν ἕξειν συμβουλεύειν. ἐφάνην τοῖνον οὗτος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐγώ

6. a) Plat. *Eutyphr.* 6e ταύτην τοῖνον με αὐτὴν δίδαξον τὴν ἰδέαν τίς ποτέ ἐστίν, ἵνα εἰς ἐκείνην ἀποβλέπων καὶ χρώμενος αὐτῇ παραδείγματι, ὃ μὲν ἂν τοιοῦτον ἦ ὢν ἂν ἡ σὺ ἢ ἄλλος τις πράττει φῶ ὅσιον εἶναι, ὃ δ' ἂν μὴ τοιοῦτον, μὴ φῶ. ΕΥΘ. ἀλλ' εἰ οὕτω βούλει, ὃ Σώκρατες, καὶ οὕτω σοι φράσω. ΣΩ. ἀλλὰ μὴν βούλομαι γε

b) Xen. *Anab.* IV 7,24 καὶ τάχα δὴ ἀκούουσι βοῶντων τῶν στρατιωτῶν "θάλαττα θάλαττα" καὶ παρεγγυῶντων. ἔνθα δὴ ἔθεον πάντες καὶ οἱ ὀπισθοφύλακες, καὶ τὰ ὑποζύγια ἠλαύνετο καὶ οἱ ἵπποι || ἀρμωστήρ, θεραπευτήρ, πέπαμαι, ἀνάμβατος | τύρσις, χερσεύειν, πρόσω, φάος, τειχέων || ἄρταμος, τρεῖν | γειτονεύειν, βλακεύειν | δμῶή, δοῦπος | βασίλισσα, κυριεύειν, ὄραμα

c) Isocr. *Pan.* 50 τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἡ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασιν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποιήκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας

d) Arist. *Poet.* 1448a 1-5 ἐπεὶ δὲ μιμοῦνται οἱ μιμούμενοι πράττοντας, ἀνάγκη δὲ τούτους ἢ σπουδαίους ἢ φαύλους εἶναι, τὰ γὰρ ἦθη σχεδὸν ἀεὶ τούτοις ἀκολουθεῖ μόνους, κακία γὰρ καὶ ἀρετὴ τὰ ἦθη διαφέρουσι πάντες, ἦτοι βελτίονας ἢ καθ' ἡμᾶς ἢ χειρόνας ἢ καὶ τοιούτους

e) δίδημι, παῦς

7. a) Phot. ε 49 Th. ἕως· οὐχὶ ἡὸς τὸ Ἀττικόν ἐστὶ· Ξενοφῶν δὲ ἡὸς λέγει ποιητικῶς κατακόρως ἐν Κύρου παιδείᾳ· ἦν τε πρὸς ἡὸ, ἦν τε πρὸς ἐσπέραν ~ Xen. *Cyr.* I 1,5 ἦν τε πρὸς ἕω ἦν τε πρὸς ἐσπέραν ἦν τε πρὸς ἄρκτον ἦν τε πρὸς μεσημβρίαν

b) Phryn. *Ecl.* 93 ἀκμήν· ἀντὶ τοῦ ἔτι· Ξενοφῶντα λέγουσιν ἅπαξ (*An.* IV 3,26) αὐτῷ κεχρηῆσθαι, σὺ δὲ φυλάττου χρηῆσθαι, λέγε δὲ ἔτι

c) οὐ μικρός, μὴ θέλω | βορρᾶν, μόνως | ἦν, ἔνεκα | ἡδυνήθην

Bibliografia

- F.A. Müller, *De elocutione Lysiae*, Diss. Halle 1887.
F.O. Wissmann, *De genere dicendi Xenophonteo*, Diss. Giessen 1888.
L. Gautier, *La langue de Xénophon*, Diss. Genève 1911.
W.R. Lamb, *Clio Enthroned: A Study of Prose-Form in Thucydides*, Cambridge 1914.
W. Aly, *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen. Eine Untersuchung über die volkstümlichen Elemente der altgriechischen Prosaerzählung*, Göttingen 1921.
G. Horn, *Quaestiones ad Xenophontis elocutionem pertinentes*, Diss. Halle 1926.
B. Snell, *Die Sprache Heraklits*, «Hermes» LXI (1926) 353-381.
W. Aly, *Herodots Sprache*, «Glotta» XV (1926/1927) 84-117.
U. Pohle, *Die Sprache des Redners Hypereides in ihren Beziehungen zur "koiné"*, Leipzig 1928.
J. Morr, *Zum Sprachgebrauch Xenophons*, «WS» XLVIII (1930) 11-24.
J. Haberle, *Untersuchungen über den ionischen Prosastil*, Diss. München 1938.
J. Ros, *Die μεταβολή (variatio) als Stilprinzip des Thukydidis*, Nijmegen 1938.
K. Von Fritz, *Philosophie und sprachlicher Ausdruck bei Demokrit, Plato und Aristoteles*, New York 1938.
M. Untersteiner, *La lingua di Erodoto*, Bari 1949.
A. Rüst, *Monographie der Sprache des hippokratischen Traktates περὶ ἀέρων υδάτων τόπων*, Diss. Freiburg 1952.
C. Schick, *Studi sui primordi della prosa greca*, «AGI» XL (1955) 89ss.
C. Schick, *Appunti per una storia della prosa greca*, «RFIC» (1955) 1ss.
C. Rammoux, *Héraclite ou l'homme entre les choses et le mots*, Paris 1968².
H.B. Rosén, *Eine Laut- und Formenlehre der herodoteischen Sprachform*, Heidelberg 1962.
K. Deichgräber, *Rhythmische Elemente im Logos des Heraklit*, Wiesbaden 1963.
G. Wille, *Zu Stil und Methode des Thukydidis*, in AA. VV., *Synusia*. «Festschrift W. Schadewaldt», Pfullingen 1965, 53-77.
J.M. Denomé, *Recherches sur la langue et le style d'Isée*, Hildesheim-New York 1974.
G. Maloney-W.F. Villeneuve, *La longueur des mots dans des œuvres de prose grecque*, «CEA» V (1976) 59-90.
D. Müller, *Satzbau, Satzgliederung und Satzverbindung in der Prosa Herodots*, Meisenheim a.G. 1980.
D. McCabe, *The Prose-Rhythm of Demosthenes*, New York 1981.
S. Usher-D. Najock, *A statistical Study of Authorship in the Corpus Lysiacum*, «Computers and the Humanities» XVI (1982) 85-105.
E. Norden, *La prosa d'arte antica*, trad. it. Bari 1986 (ed. or. Leipzig-Berlin 1916³).
R. Freundlich, *Verbalsubstantive als Namen für Satzinhalte in der Sprache des Thukydidis. Ein Beitrag zu einer Grammatik der Nominalisierungen im Griechischen*, Frankfurt a. M. 1987.
M. Riedel, *Vom epischen zum logischen Sprache. Der Spruch des Anaximander*, «Philosophia» XVII/XVIII (1987/1988) 191-212.
G. Dunn, *Syntactic Word Order in Herodotean Greek*, «Glotta» LXVI (1988) 63-79.
G.R. Ledger, *Re-counting Plato. A Computer Analysis of Plato's Style*, Oxford 1989.
R. Nicolai, *La storiografia nell'educazione antica*, Pisa 1992.
J.D. Denniston, *Lo stile della prosa greca*, trad. it. Bari 1993 (ed. or. Oxford 1952).
H. Wilms, *Techne und Paideia bei Xenophon und Isokrates*, Stuttgart-Leipzig 1995.
F. Roscalla, *Le parole di Senofonte. In margine al proemio della «Ciropeia»*, «Eikasmós» XI (2000) 125-134.